

ÉRTEKEZŐ RÉSZ.

A MAGYAR MEG IGEKÖTŐRŐL.

BEVEZETÉSÜL: AZ ÁRJA NYELVEK NÉHÁNY ÁLLÍTÓLAGOS HATÁSÁRÓL A MAGYAR NYELVRE.

OLVASTATOTT AZ 1863. MARTIUS 30-KÁN TARTOTT AKAD. ÜLÉEN.

Igekötők, azaz az igével szoros kapcsolatban álló s a cselekvésnek nem csak hogyvoltát, de mivoltát is meghatározó irányadverbiumok használata, erősebben és bőségesebben fejlődött ki a magyar nyelvben, mint más áltaji nyelvekben, s nem hiányoztak, kik a magyar nyelvnek ezen kiváltságát az árja nyelvek ráhatásának tulajdonították, a melyekben a praefixumos igék általában nagy terjedelmet nyertek. Így Žahourek (Die Fremdwörter im Magyarischen, 51. l.) azon magyar nyelvbeli jelenségek között, melyeket mint a szomszéd árja nyelvek ráhatásának eredményeit kellene tekinteni, az „az, a“ mutató névmásnak névelővé (articulussá) válása, a superlativusnak a comperativusból „leg“ által képeztetése, a futurumnak „fog“ segédigével való kifejezése mellett, különösen az igéknek elválasztható praefixumokkal való összekapcsolását is hozza föl. Riedl társunk, kinek előadásai után, úgy látszik, indult Žahourek, Magyarische Grammatik-jának 19. lapján az igék megpraefixumozását ugyan nem, de a több említett jelenségeket szintén idegen árja ráhatásnak tulajdonítja. Nem tehetem, hogy néhány szót ne ejtsek a magyar nyelv történeti fejlődését illető ezen nézetekre, melyek úgyhiszem elhamarkodott és kissé félszeg, azaz igen nagyon csak az egyik félt néző ítéletet árulnak el.

Vegyük szemügyre legelőször az „az“ mutató névmásnak articulussá válását. Valamennyi árja nyelv elejétől fogva birt távolra mutató névmással, de tudvalevőleg nem valamennyiben vált ez név-

elővé (articulussá): jelesen csak a görög és német nyelvekben, de nem a szanszkrit, perzsa, latin, szláv nyelvekben (legfelebb még a latinnak újkorú utódaiban — a román nyelvekben). Mindenesetre csak olyan árja nyelvet lehet avval vádolni, hogy a magyar az-nak articulussá válását okozta, melynek magának is articulussá vált az „az“-féle mutató névmása, s mely ezenkívül vagy irodalmi vagy közéletbeli közlekedés útján az élő magyar nyelvvel valóban érintkezett is. Tehát már a latin nyelv, melynek a hatás gyakorlására főleg az irodalmi út volt nyitva, bizony nem okozhatta azt, mert magának sincs articulusa. A közéletbeli közlekedés útján leginkább a szlávsnak lehetett hatása, minthogy tudvalevőleg a magyar nép nyelve idegen szót legtöbbit a szláv nyelvekből vett át kölcsön; ámde a magyart körülvevő szláv nyelvek egyikének sincs articulusa, — hogy válhattott volna hát miattok azzá a magyar „az“? Hogy a németségnek is oly kiterjedt és szoros közlekedése volt volna a magyarul beszélőkkel, az idegen eredetű magyar szók áttekintése mellett nem hihető; mert a szlávhoz képest aránylag kevés német eredetű szó honosult meg a magyar nyelvben. Ámde engedjük meg, hogy a németség is úgy hathatott volna a közéletbeli magyar nyelvre mint a szlávsnak, de jegyezzük meg, a közéletbeli nyelvre, nem az irodalmira, a melytől őt a latinság teljességgel elzárta. A németnek volt articulusa; indíthatta tehát a magyarul beszélőt arra, hogy ő is engedje azzá válni az ő az mutató névmását. Legyen. Ámde ennek csak úgy volna értelme, ha azt képzelnők, hogy a magyarul-beszélő a német beszédet mintául tekintvén, ennek minden részletét szolgálilag fordítva utánozta még akkor is, ha csak a magafélékkel beszélt. Ez természetesen képtelenség már azért is, mert felteszi, hogy az egész magyar nép tudott és értett volna német nyelven is; képtelenség azt föltenni akár csak azon néhány magyarról is, ki megtanúlhatott németül; képtelenség végre az is, hogy azon néhány német után, kik magyarul úgy a hogy megtanúlhattak és beszélhettek, egy egész nép utánózva indult volna — a maga nyelve rontására. Nyelvrontó utánzók, kik saját nyelvök eredeti szavaival is rosszul élnek, legelőbb a litteratus emberek között szoktak támadni, és csak irataik által szivároghat lassanként valami a nép, az élet nyelvébe is; az élő köznyelv, a beszélő (nem író) nép, ha idegen nyelvekkel érintkezésbe jő is és azoknak hatása alól magát el nem vonhatja, egészen másnemű hatást szokott azoknak ma-

gára engedni : t. i. az új fogalomanyagot, melyet saját kész szavával ki nem fejezhet, egyenesen átveszi; mert maga a nép nem igen hajlandó nyelvészkedő szócsinálásra, sokszor még akkor sem, ha azt a maga nyelvelbeli szókészlettel nem nagy bajjal eszközölhetné. Innét p. o. a magyarban az igen számos szláv szó. Mondjuk, hogy idegen anyagszókat vesz át a beszélő nép, melyek egyes, rendszeren névszó-fogalmak kifejezésére szolgálnak, s melyekre többnyire szüksége is van; de nem formális elemeket, melyek saját nyelvében is megvannak, megvannak a vele beérhetésig, mert a közbeszéd nem mozog oly mesterkéltné és feszes formákban, melyek új idegen formális elemeket szükségessé tennének; még kevesebbé teszi pedig a beszélő nép azt, hogy egy idegen formális szónak értéki elváltozását egy megfelelő saját formális szavával utánozva kövesse. Ezeket tekintve, nem nagyon szerencsésnek tarthatjuk azon nézetet, hogy akár a német nyelvnek mutató névmásból elváltozott articulusa kedvéért a magyarul beszélő nép (mert csak ez tehette) szintén articulussá engedte volna elváltozni az mutató névmását, s minden esetre nagyon elhamarkodottnak lehet mondanunk e nézetet, melyet még annak meggondolása sem előzött meg, hogy melyik nyelv hathatott e tekintetben a magyarra, és miképen hathatott? — A dolog egyszerűen így áll: a németben és egyéb néhány árja nyelvben egy mutató névmás lett articulussá, szintígy a magyarban; ez úgy van, mint ha azt mondjuk: Bécsben van tűz, a melyből füst ered; Pesten is van tűz és füst ered belőle; ekkor még senki sem fogja azt képzelni, hogy a pesti füst a bécsi tűzből ered, vagy csak azért ered a pesti tűzből, mert észrevette, hogy a bécsi füst is a maga tűzéből ered. Az articulús, a hol keletkezik, a maga természeténél fogva csak mutató névmásból eredhet, úgy mint a füst csak valamely tűzből; de azért nem lesz szükségképen minden nyelvben mutató névmásból articulús, épen úgy a mint füst nélkül égő tűz is van. Tehát abból, hogy nem minden áltaji nyelvben van articulús úgy mint a magyarban, még koránt sem következik, hogy a magyar nyelv articulúsos volta áltajiatlanság; eodem jure azt lehetne állítani, hogy a görög és német nyelvek abban árjátlanok, hogy articulúsok van, mert nem minden árja nyelvben van az. De nem is áll a magyar nyelv az ő articulúsával oly elszigetelten az áltaji nyelvek között; hiszen a mordvin nyelvnek van valóságos articulusa, mely hátúlról csatlakozik a névszóhoz, mint az oláh és skandináv nyelvek articu-

lusa; a törökben is az *ol* („az“) -nak névelői értékkel használtatásának mutatkoznak már nyomai, a mire M. Nyelvészet VI, 57. figyelemztettem. E szerint a fent említett nézet egyoldalú ítéletből indulónak is mutatkozik, mert nem tekinti az *altera pars*, az altajiság tünetényeit is. Meglehet e mellett, sőt igen valószínű, hogy a magyar nyelvben csak pannoniai létele alatt fejlődött az *az* mutató névmás úgynevezett articulussá; ámde nem volt-e szabad a magyar nyelvnek, egészen az általános nyelvfejlődés rendével egyezőleg oly jelenséget fejleszteni ki, melyre a megkivántató elemek megvoltak s melyre szükségét is érezhetett és csakugyan érzett? Ilyen jelenségek magyarázata végett valóban csak egyoldalú ítélethez való hajlandóság folyamodhatik mindjárt az idegen nyelvek hatásaihoz, mint kész kényelmes bajbólségitőkhez, semmit sem gondolva avval, hogy *quod uni justum alteri aequum*, midőn egyik nyelvfajnak mintegy privilegiumul ismeri el azon szabadságot, hogy ön-ösztonéből és természetéből belső fejlődését még folytathassa, míg erre nézve a másfajú nyelvet az előbbinek mintája utánzására szorítja. Vagy tán nem fejlődtek és változtak igen nagyon az árja nyelvek is még történeti korban, még sokkal különösebb jelenségeket állítván elé, mint a milyen egy *az* mutatónévmásnak articulussá válása, teszem a felnémettségben a *ge* praefixumnak a *part. perf. pass.*-hez csatoltatása, mikor különben az ige nem jár is ezen praefixummal, miről se a gót se az éjszaki alnémettség nem tudnak; vagy a szláv nyelvekben a futurumnak *budu* (*budem*) stbivel való körülírása, holott az ószlávban az egyszerű képzős futurumnak még nyomai vannak, s ugyanaz még a legközelebről rokon litvánban létezik stb. — Ha tehát szabad az árja nyelveknek önmagokból ily jelenségeket teremteni elé, miért ne legyen szabad és ne lehessen a magyar nyelvnek is még olyanokat is kifejleszteni, a melyekről akár nem is tudna más áltajifajú nyelv. — Azért ne higgye senki, hogy általában különfajú nyelveknek, melyek egymás szomszédságában élnek, vagy irodalmi úton érintkeznek, minden egymásra való hatását tagadni akarjuk; csak azt tartjuk, hogy ily hatások felvétele igen óvatosan meghányóvető ítéletet kíván, és határozott bizonyítékokkal ki kell mutatni minden egyes hatást, a mi közben, ha csakugyan valamely nyelvben természetéből, azaz organismusa rendes működése és fejlődéséből nem folyható idegenszerűségeket fogunk találni, azokat, úgyhiszem, leginkább a mesterséges irodalmi fejlesztésnek fogjuk tulajdonít-

hatni, mely a nyelv ősi törzsfájába egyes idegen ágacskákat is jó szándékkal ugyan, de sokszor ügyetlen kézzel oltott be.

Áttérve az állítólag a szláv *naj* hasonlatosságára *leg* által a comparativusból képezett magyar superlativusra, a mondottak után csak azt kell némileg megmutatni, hogy lehet-e a superlativus általános nyelvfejlődés szerint a comparativussal összefüggésben, és vajjon a magyar *leg* csakugyan a szláv *naj* megfelelő hasonmásának mondható-e? — Az írja nyelvekben vannak eredetileg külön comparativusi és superlativusi képzők: skrit *tara*, gör. *τιρο* vagy skr. *iáns*, gör. *ιωρ*, lat. *iōr*, gót *ôz* (*ôs*), ófelnémet *ôr* (comparativus) és skr. *tama*, lat. *tumo*, *sumo* (*timo*, *simo*) vagy skr. *išta* (*ista*), gör. *ιστο*, gót *ôst*, ófném. *ist* vagy gör. *τιρο* (superlativus); litvánban: *esni* (comp.), *iausia* (superl.). Már ezen superlativusi képzők között van több olyan, mely egyenesen alapúl vesz egy comparativusit: skr. *ista*, gör. *ιστο*, gót *ôst* össze van téve az összevont *iáns* comparativusi és egy új *ta* képzőből (*is-ta*, *ισ-το*, *ôs-t*); szintígy lat. *is-sumo* e helyett való *is-tumo*, előrészében ugyanazon összevont *iáns* = lat. *iōr* (*ios*, *ius*, v. ö. *mag-is* e h. *magius*) comparativusi képzőt mutatja. Még azt is tekintetbe lehet némileg venni, hogy a román nyelvek a comparativuson eleibe tett articulussal superlativust értenek. Ezeknek ellenében az áltaji nyelvek terén is a comparativus és superlativus között a legszorosabb és szembeszökőbb összefüggés mutatkozik a finn nyelvben, *empi* (*empa*, comp.) és *in* (*impa*, superl.) képzők között. — Azonban előbb még arról kell némileg tisztába jönnünk, hogy mi értéke lehet eredetileg a comparativusi és superlativusi szóalakoknak, melyeknek mai értéke nyelvtudatunkban már annyira kategóriává vált, hogy már nem is tudunk jól számot adni rólok. A comparatio és superlatio (hogy úgy mondjam) jelentésértékei tudvalevőleg viszonyos értékek, melyek csak egy másik kifejezett vagy ki nem fejezett (de akkor hozzápótolni való) factor által nyerik teljességöket; így a comparativus mellett álló latin, szanszkrit ablativus, görög genitivus (vagy helyette *quam*, *η*-vel construált mondatrész), régi magyar *től*-es alak (tőlem nagyobb, attól nagyobb) — tesz azon kiegészítő tagot, mely a comparativusi szóalak értékét a mai nyelvtudatunk szerint való kategóriává egészítik ki. Hasonlóképen a superlativus mellett a genitivus partitivus vagy hasonló praepositionalis vagy postpositionalis kitételek. Mert hogy nem magában a comparativusi alakban rejlik a fő momentum, mutatják a

török nyelvek, melyek külön comparativusi alak nélkül mégis ki tudják fejezni a mi comparativusi kategoriánkat, ilyformán : „ő tölem (indúlva ki, tekintve) nagy“ azaz : „ő nálam nagyobb“; itt az ablativusi (*benden*, tölem) viszonyításnál fogva csak egy „*κατ' ἐξοχήν* való nagyság“ értetik, és ez a *κατ' ἐξοχήν* valóság nem egyéb mint az egyszerű positivusi fogalomnak nyomatékosítása, a milyen a mi „igen, valóban, csakugyan“-féle adverbiumaink által fejezhető ki, de különös képző által is kell, hogy kifejezhető legyen, épen úgy a mint másrésről így kifejezhető a kicsinyítés. Ilyen magában csak nyomatékosító képző általában a comparativusi képző, meg a superlativusi képző, mely, mint láttuk, sok nyelvben külső alakjával is a comparativusin alapszik s így csak bővebben fejezi ki a positivus nyomatékosítását. Ismeretesekek az úgynevezett nagyító képzők, melyek többnyire főnévi alakokat képeznek. Ezek közül, a mit észrevenni nagyon érdekes, az orosz *ище* (*išče*) alakilag (mert *ište*-ből eredő) ugyancsak a skr. gör. ném. *išta*, *ιστο*, *ôst*, *ist* superlativusképzővel egyező; így egy szláv nyelvben is volna még nyoma superlativusképzőnek, melyet a szláv nyelvek épen azért ejtettek el (hihetőleg csak bírtak volt a több közül egygyel), mert ezen alak értéke eredetileg nem különbözik vala lényegesen a comparativusétól, a mire még meg lehet jegyezni, hogy a skr. *tara* is (comp.képző) gyakran a mi superlativusunk értelmében használtatik. Ilyen tulajdonságnagyító vagy nyomatékosító képzőt kell látnunk a török *rah*, *rek* (csuvas *rah*, *reh* v. *darah*, *dereh*)-ben is, mely az egyszerű positivus helyett hasonló constructio mellett használtatik : „ő tölem nagy (*böjük*, csuv. *puzik*)“ vagy „ő tölem nagyobb (*böjükrek*, csuv. *puzikrah*)“; annyival inkább mert *ah*, *eh* a csuvasban általában nyomatékosító rag (l. Ny. Közl. II, 59—62) és nem valószínűtlen, hogy ez a *darah*, *dereh*, *rah*, *reh*-ben lappang, úgyhogy „vul mandan *puzikrah*“ eredeti érték szerint tkp. „ő tölem *valóban nagy, csakugyan nagy*.“ A superlativus azonban a török nyelvekben épen úgy, mint a compar. az első mód szerint (ő tölem nagy) nem képző által, hanem a nyomatékosítást kifejező valamely adverbium által adatik, p. o. *en* (*eng*) *böjük* legnagyobb, csuv. *čin puzik*, tkp. igen nagy, valóban igazán nagy; de miután hasonló nyomatékosítás a comparativusi képzésben is foglaltatik, ezen alak is igen alkalmas arra, hogy ilyen adverbium által még hathatósban nyomatékosításáék.

Most már tudjuk, hogy a superlativusi képzős alak, ere

deti értékénél fogva a comparativusitól nem különbözik lényegesen, s az egyszerű positivusitól is csak a benne kifejezett *κατ' ἐξοχήν* valóság vagy nyomatékoság által, mely azonban mint accessorius elem a kellő constructio mellett el is mellőzhető, oly annyira, hogy csak egyszerű positivus is elégséges; továbbá hogy a superlativus, a hol külön képzője nincs, vagy a positivusi egyszerű vagy a comparativusi alakból és eleibe tett adverbiumból készül.

A magyar nyelvben, a RMNyelvemlékek tanúsága szerint, mielőtt a *leg*-es comparativus, superlativusi értékkel általánosabban lábra kapott, ugyancsak a comparativus, eleibe tett *mentől*, azaz *mend-től* (mindtől) v. *mendenektől*-lel, (p. o. *mentől nagyobb maximus*) volt divatban, mely superlativusi kifejezésmód egyes példákban mai napig is fenmaradt (*mentől hamarabb*); a szláv nyelvekben hasonlóképpen *naj* által készül comparativusi alakból superlativus. Volt-e tehát a magyar nyelvnek arra való igyekeve, hogy e tekintetben a szlávtság után induljon? Azt hiszszük, épen nem. Mind a kettő, a magyarság és szlávtság, egy éreztető nyelvfajlódási szükséglet elégitett ki, hasonló elemek alapján hasonlóképen, de mégsem egyazonképen. A szláv *naj* mindenesetre nem etymologicus hasonfele a *leg*-nek, mert amaz *na* (rajt, rá) praepositíóból származván, körülbelöl = „fölötte“ (l. Bérnolák szláv szótárát, és Bopp, Vgl. Gr. 2. kiad. II, 49. l.); s így ugyancsak alkalmas nyomatékosító adverbiumnak; a magyar *leg* pedig, mely már régóta használtatott nyomatékosító adverbiumnak, nem comparativus előtt, p. o. *legitt*, *legott*, etymologicus nem lehet = „fölötte“, sőt Révai és Jászay-val (l. RNE. III, 322.) azt eredeti melléknévnek kell tartanunk, mi főleg a *leges-leg* (v. ö. *teljes-tele*) alak által bizonyossá lesz, s jelentéséül még mai tájnyelv szerint (*legesül* stb., l. RNE. III, 322.) ez jár: „főként, kiváltkép“ — a mi szintén superlativus kifejezésére igen alkalmas nyomatékosító adverbium. Ha szabad egy hasonlító conjecturát kockáztatnom, azt vélem, hogy *leg* a török *ilük*-nek felel meg, elül csonkultán, mely = „első, elül való, a mi elül van“ — s jelentésére nézve egyezik a skr. *pra* tövel, melytől szintén az „első“ képeztetik (*pra-thama*), de mely nyomatékosító praefixumúl is szolgál „kivált, ugyan“ értelmével, p. o. *pra-bala praevalidus*, *praepotens*, *pra-časja prae-laudandus*, *pra-vîra (prae-vir)* hős stb. Így *leg*nagyobb tkp. ez volna: *vornehmlich* v. *vorzüglich* nagy, csakugyan-nagy (l. fentebb a comparativusi alak eredeti értékéről). A *legelső* meg olyan kitétel

mint *egy es egy, véges vége, teljes tele*; maga az *első*, értelmére nézve, már superlativusnak vehető. Különben figyelmet érdemel, hogy a *leg* positivusi alak elé is ragadhat, ha a 3. birtokosraggal van: *legjava* (a legjavából), a *legszeépiből* (Krizsa, Vadrózsák 457.). A magyar nyelvnek nem kellett ugyan, de szabadságában állott a superlativus-nak nyomatékosítás által emelendő alapjául venni a már nyomatékos comparativusi alakot; a mit bizony nem azért tett, mert a szlávtság tette, mert azelőtt is már a *mentől*-lel csak comparativust használt; inkább, ha nem is komolyan, vádolhatnók a szlávtságot avval, hogy miért ejtette el a maga külön képzővel való superlativusát, a melylyel a nagyobb számú árja nyelv, és köztük a közel rokon litván tanúsága szerint mindenesetre birt, a mi csakúgy hebehurgyán ítélve úgy tűnhetik föl, mintha a szlávtság újabb superlativusával a magyar után indult volna. — Hogy végre a magyar nyelv a *mentől nagyobb*-féle superlativust lassankint a *legnagyobb*-félével cserélte föl, annak az lehet az oka, hogy amaz sokszor alkalmatlanná válik, p. o. ebben: ő közülök legnagyobb helyett kissé alkalmatlan volna: ő közülök mentől nagyobb — és csakugyan a *mentől, mentül* (alkalmasint a helyette használató *minél* is tkp. *mindnél*: minél előbb, mentől előbb) ma már csak ki nem tett relatio comparationis mellett találkozik. E szerint igen hihető, hogy egy ideig a *mentől*-es és *leg*-es superlativusok egymás mellett egyenlően használtattak a magyar nyelvben, épen úgy mint a szanszkrit és görögben kétféle képzőjű superlativus és comparativus van, vagy mint p. o. a cseremiszen kétféle nyomatékosító adverbium szolgál a superlativus kifejezésére: *piš* v. *proc* (positivus mellett) vagy az osztjákban: *íah*, és *patlágívet* (= „mentől“); a mint aztán lassankint az egyiket el kezdte ejteni, azt tartotta meg főhasználatban, a melyik mindenesetre kényelmesebb, alkalmasabb vala. — Elég ennyi annak megmutatására, hogy a magyar nyelv *leg*-es superlativusa kifejlesztésében épen nem szorult szláv analogiára és mintára, s hogy valóban nem is indult ilyen után, s méltán mondhatjuk, hogy az ilyesmit tartó nézet csak elhamarkodott itéletből eredhet *).

*) Torkos Sándor szerint (MNyelv. I, 223. az ormányságban Baranya megyében a superlativus nem *leg* hanem *náj, néj* által fejeztetik ki: *náj naobb* (legnagyobb), *néjszebb* (legszebb). Ez csakugyan a szláv superlativ-adverbium átvétele, mely nagyon különbözik a szláv *naj* magy. *leg* által való állítólagos utánzásától, sőt épen azt mutathatja, hogy a *leg* nem

Inkább egyoldalúság tűnik előnkbe azon harmadik nézetben, hogy a magyar *fog*-os futurum szintén árja minta után keletkezett. — Az árja mintaadók itt megint csak a szláv és német nyelvek lehetnek, melyek hasonlóképen *werden* és *byi* igék által képezik a futurumot infinitivussal. Itt legelőször azt emelve ki, hogy *fog* a *werden*, *byi*-nak nem etymologicus megfelelője, s hogy a régibb magyar nyelvben (az oroszán *ordítani foga*) megvan már segédigei functiója, még akkor kissé más, de közel rokon értékkel („kezd, neki kezd, neki indul“), főleg arra kell figyeltetnem, hogy a segédigék alkalmazása korántsem az árja nyelvek valamely praerogativuma, s azok valamelyikének p. o. magyar nyelvben határozottabb kifejlesztése korántsem megsértése e nyelv természetének. A török nyelv a *tur* (ál-lani) igét a derékigének egy gerundiuma mellett egy határozott praesensalak kifejezésére fordította, mely segédigés praesensalak az oszmani-törökben már most csak a segédigének a hangrendhez nem illeszkedése által ismerszik meg összetételnek (*gele-jor-um*, *jaza-jor-um*); a finnben ugyancsak *saan* fogok, kapok, és *tulen* (jövök) van a futurum kifejezésére (MNyelv. VI, 89. és Hunfalvy, Finn Olvasók. I, 46.); a vogul *pätém* (fogok, kezdek) a jövőt is kifejezi (l. Hunfalvy, Vogul monda, 1859. Ak. Értesítő 381.); s a ki a mindenféle segédigék nagy bőségét akarja látni, olvassa csak a a kojbál-tatár hösmondát (ugyancsak eredeti textust) Castrén kojbál grammatikájában. Itt csak tárgyunkat érintő két példát idézek: (174. l.) *Alten Kan molet kaleien kab-alep us-telig olaktang mojnien kizergü-dör* Alten Kan aczél kardját fogván a három éves fiútól nyakát (szó szerint) elvágni-indul, a mi csakugyan a. m. el akarja vágni, er *macht sich daran*, hozzá fog — az elvágásra; itt még nem teljes futurum tűnik ki, hanem a tette *készülés*, neki *kezdés*, úgy mint a magyar *fog* a régi (ordítani *foga*)-használatban; megint 176. l. kérék Kúkát tangdök *kilergü-dörlär* negyven Hattyúnő holnap reggel jöni-indulnak, azaz már csakugyan *fognak jöni*; folytattatik a textus még több futurummal, melyek a praesensalakkal, mely futurumot is jelenthet, fejezhetnek ki; de a *tangdök* (holnap) világosan mutatja a *kilergü-dörlär* igaz futurumi voltát (szintígy 177. sègarga-

ily utánzásból ered; s mily különbség van ezen *náj*, *něj*-nek szűk határu földcskéje és a magyar *leg*-nek a legtisztább magyarság közt szél-tiben terjedő s több század óta fönálló birodalma között!

đörlär werden hervorkommen); hasonló 171. (az öreg férj mondja feleségének, hogy nincs gyermekük rokonuk, tehát, ha majd meghalnak, jószáguk mások kezébe *jut* azaz *fog jutni*; e határozott futurum így adatik): ip toldera êzebes êl đonni *bolep parer* — a ház tele jószágunkkal, idegen népé *fog lenni*, tkp. *lenni-megyén*, levésre nekiindúl. A kojbal-tatár pedig valóságos segédigés és igazi futurumot képezvén, ezt nem annyira szükségből teszi (mert van neki még két egyszerű futurumalakja), mint a segédigével éléshez való hajlandóságból, a mi még inkább meggyőzhet arról, hogy e nyelvjelenség áltaji nyelvünk természetén épenséggel nem esik kívül. Már most a magy. *fog*-os futurumot tekintve, lehetnek kik azt irodalmi termésnek vallják, minthogy népünk nyelvében nem nagyon használtatik. Legyen; de vegyük ám fontolóra, hogy nem a nyelvújítás korabeli irodalom szüleménye, hanem már Molnár Albert írhatta Gram. Ungaricája (Hanoviae, 1610.) 89. lapján ezt: „sic etiam futura, ubi necessitas postulat, formantur per verba *fog* capit, *kezd* incipit addita infinitivis, ut: *látni fog* videbit, *fog kérni* petet, *el kezd menni* abibit“; hogy a nép csak azért él a praesens alakkal futurum helyett, mert rendesen oly egyéb határozókkal füzi a beszédet, melyek az időnek futurum voltát magától értetik. De azért nem ismeretlen előtte, és épen az, a mit Lőrincz Kár. (MNY. VI. 227.) a háromszéki *fog*-ról mond, hogy a nép ugyan használja, bár kissé más értelemmel*) a talánság némi színezetével, arra mutat, hogy nem légből kapott, hanem ugyancsak a nép nyelvében termett, és egyéb nem marad hátra, mint azon jelentési átmenetet jelölni meg, mely a *kezd*-féle *fog*-tól a futurumi *fog*-ra van. Ez nagyon egyszerű; fentebb is látánk hasonlót a kojbalban, és a finn *saan* meg vogul *pätém* is tanúskodnak az átmenet lehetősége mellett. Ha ezt mondom: „írok neki“, ezt úgy lehet érteni: „(most) írok neki“ vagy: „(majd) írok neki“; ez pedig: *fogok* neki írni“, előbb azt tette: „ich mache mich daran ihm zu schreiben“ azaz „írni készülök, akarok írni“, — oly kitételek, melyek a cselekvés még be nem álltát foglalván magokban, implicite a jövő időbe utalják azt. S így, ha a magyar nyelv (akár csak az irodalmi, de még nem az újítólág rontó) a

*) Azonban ezen mondatában: meg fog érní, ha tartós meleg lesz — a *fog* alak csakugyan futurumra vonatkozik. Kríza, Vadrózsák, szerint: mit *fogsz beszélni* = mit kezdész beszélni. V. ö. 30. lapon a 43. dalban: *leány kérni fogok menni*.

futurumnak határozott kifejezésére, melyre (még nem is idegen nyelvek kedvéért, hanem a maga értelmének tiszta és félreérthetetlen kimondására) bizony sokszor kellett szükségét éreznie, a már segédigéül használató *fog*-ot fejlesztette ki arra való eszközzé: ezt igen szerencsésen és mintegy a nyelvgenius sugallata szerint tette, mely alkalmasint azt is sugallotta neki, hogy már most a *fog*-nak kezdéféle értékét ejtse el, a mint el is ejtette, hogy az új érték háborítatlanul és erősen kaphasson lábra. — Láttuk tehát, hogy nem a ném. *werden*, szláv *byť* után indulva készülhetett a magyar *fog*-os jövő, mert ez mégis csak más mint a legújabbán fölmerülgető „el lón fogadva“ félek: s a ki mégis azt akarja hinni, annak egyenesen azt kell tartania, hogy a magyar nyelven beszéllők és írók a határozottan futurumi időviszonyt nem tudták magoktól is fölfogni és annak kifejezését néha szükségesnek érezni.

Elértünk fő tárgyunkhoz, az igekötőkhez. Tudva van, mennyire szeret a magyar nyelv azokkal élni; tekintsük csak az *el, meg, be, ki, föl* igekötőket. Tudva van az is, mennyire szeretnek az árja nyelvek ilyenekkel élni, a legrégebb kor emlékeiben fönmaradt szanszkrittól kezdve a mai nap élő különféle árja nyelvekig. Vajjon azért a magyar nyelv a maga igekötésének kifejtésében a szomszéd árja nyelvek, jelesen a latin, szláv és német nyelvek mintája után indult-e? Azon nézet, mely ezt tartja, szerintünk szintén elhamarkodva ítél, s különösen nem különböztet jól a tények részleteiben.

1) Azon szócskák, melyek az árja nyelvekben úgynevezett *verba composita* képzésére az igék eleibe ragasztatnak s akkor *prae-fixa verba* nevet viselnek, nagyobbbrészt helybeli (*localis*) irányt jelelő *formalis* szók, melyek nagyrészt *prae-position*ók szerepét is vívén, az igék előtt valóságos igehatározók értékével bírnak. Ilyen igehatározóknak oly igékkel való összekapcsolása, melyek valamely mozgásra vagy arra visszavezethető cselekvésre vonatkoznak, szintoly egyszerű és természetszerű, mint ha az igéhez akármely más anyagi fogalmú igehatározás járul, mely egyenes eredeti jelentésén kívül egyebet nem jelenthet, épen úgy mint az említett első fajú összetett igékben is a *prae-fixum*ok csak tisztán helyirányi jelentéseket láttatják, a nélkül, hogy más jelentési funkciónak eszközévé váltak volna. Ilyennemű igehatározást, akármely nyelv, semmit sem gondolva a másikkal se annak mintájára nem szorúlva, maga vihet

véghez, ha az illető irányadverbiumok rendelkezésére állanak; így p. o. a milyen egyszerűek és egyenesen világosak skr. *pra-čar* elélni, *ut-sthâ* föl-állani, föl-kelni, *ni-pat* le-esni, *prati-dâ* vissza-adni, vagy lat. *pro-cedere*, *re-stituere*, *ex-ire* stb., szintoly egyszerűek és egy cseppet sem különöseks p. o. török *jokarî çikmak* fölhâgni, fölmenni, *dîšarî çikmak* kimenni, *içeri girmek* bemenni, *karşı komak* entgege nsetzen, *ardîna dîšmek* utána eredni, futni, tkp. esni, *nac hlaufen*, skr. *anu-dhâv*), *önüne dîšmek* eleibe kerülni, *ašaghî dîšmek* leesni, *ašaghî oturmak* leülni, *ileri gitmek* előremenni, eléhaladni, tatár *arkan barmak* hátra menni (Troj., *arka* hát) stb. S hogy a magyarban vannak ilyen irányhatározó adverbiumok, nem kell mondanom; vannak más áltaji nyelvekben is, lásd p. o. a vogulra nézve M. Nyelv. V, 243. Hunfalvy fölhozása szerint, a csuvasra Nyelvt. Közl. II, 43. Ha tehát a magyar csakugyan használ ilyen irányhatározókat mint igekötőket, melyeknek egyenes eredeti irányjelentése megmarad, ebben egy cseppet se kellett neki valamely árja nyelveknek az ő eljárásokat utánoznia, ép úgy mint a töröknek nem a fentebbi példákban. Csak egyet kell itt megjegyezni, hogy miért élnek itt is az árja nyelvek bővebben praefixumaikkal mint az áltajiak, p. o. a török, irányhatározóikkal. Ennek részint az az oka, hogy ezekben több töige van, mely bizonyos irányjelentést már magában foglal, a mi által annak adverbialis kitétele fölöslegessé válik, így p. o. a tör. *girmek* már magában is *be*-menni, *gitmek* *el*-menni, *geçmek* *át*-kelni, *át*-menni (tat. *ötme*k), csuvas *togh-as* *ki*-menni stb.; ezen, hogy úgy mondjam, irányos igék aztán a nyelvnek új módot nyújtanak gerundialis határozással fejezni ki azt, a mit más nyelv névszóból eredt helyadverbiumokkal fejez ki, p. o. csuvas *kirze ükre* *be*-esett, *tohsa ükre ki*-esett (tkp. bemenve, kimenve esett), *kojbal* tat. *segab kilde* eléjött, kijött (tkp. kimenve jött), De azért még ily irányos igék mellett is elfér még egy megfelelő irányadverbium, nyomatékosításul, kivált minthogy idővel ily igék irányjelentése gyengébben éreztetik, p. o. tör. *içeri girmek* v. *ašaghî inmek* (alá-le szállni), magy. *eléhaladni*, *eredj el*, *egybe gyüllni*, csuvas *perle hodîšne* egybecsatlódott (= egyesült). stb.

A magyar igekötők nagy része olyan, mely mindig megtartja egyenes eredeti irányjelentését, úgy hogy a velök összekötött ige nem jár más jelentéssel, mint a mely az irányadverbiumból és az egyszerű ige jelentéséből együttvéve ered; jelesen a *râ* p. o. *râesni*,

ráfizetni stb., a melyek rendszeren egy *ra*, *re* ragos tárgyszóra is vonatkoznak, úgy hogy maga az igekötő csak a tárgyszónak, az igecselekvés irányulásának határozottabb kiemelésére szolgáló, előleges vagy utólagos ismétlése, a mint p. o. egymás mellett állanak ezek: „a fejére esett“ és „ráesett a fejére“; megfelel így a német *darauf*-nak, mely bizony nem szoros kapcsolatú igepraefixum (a kapcsolatnak szorosságára nézve különböznek p. o. *darauffallen*, és *verfallen*, vagy *entfallen*, *befallen*); — *alá* (unter, hinunter, hinab), régibben még *alája*, birtokosraggal, p. o. *alája írni* (*aláírni*), hol az irányhatározó még nagyon is önálló adverbium, épen úgy mint a 3. birtokosragos *elébe*, *eleibe*; — *elé* (hervor, vor) *eléadni*, *eléhozni*; — *hozzá* szintén 3. birt.-raggal, és megfelelő *hoz*, *hez*-zel a tárgyszón: *hozzátenni* valamihez, *hozzákezdeni* valamihez stb.; — *közbe*, *közé*: *közbe szólni*; — *külön*: *külön válni*; — *neki* (hin, darauf los): *nekiesni*, *nekiered* a futásnak, tehát általában néhány oly ige előtt, melyek indulás vagy indítás fogalmára vezethetők vissza; — *össze*, *egybe*: *összeszedni*, *egybegyűlni*; — *vissza*: *visszafordulni*; — *túl*: *túlesni* a munkán, *túltenni* magát valamin; — *által*, *át*: *átkelni* a vizen, *által szűrni* (v. ö. NSzótár magyarázatát: „mint igekötő jelenti az igének olyatén cselekvését vagy szenvedését vagy állapotát, mely innen túlra vagy túlról innenre történik“, más szóval: az igecselekvés irányulását az innen-túlra vagy túlról-innenre való irány szerint határozza meg; gyakran a *keresztül*-lel is felérő: *általdöfni*, *keresztüldöfni*); — *szét* (auseinander): *szétverni*; — *ellen*, *ellent*: *ellentmondani*, *ellentállani*. Ezen mindig csak egyenes eredeti jelentésöket tisztán láttató igekötőkhöz szokás szerint még többet-kevesebbet lehet számítani: *félre*, *összevissza*, *fölibe*, *hátra*, *keresztül*, *utána*, *előre* stb. Kérdés alá sem jöhetnek az olyan határozók, melyek már anyagiértékű specialis fogalmat tartalmaznak, p. o. *észre-venni*.

2) Az árja nyelvek már korán kezdvén és nagy terjedelemben alkalmazván az igekötést (igepraefixumozást), az azáltal az igén történő fogalmi módosulást (mely eredetileg csak irányulás vala) anynyira fejlesztették, hogy az összetett ige jelentéséből sokszor nem tűnik ki tisztán a praefixum eredeti etymologicus értéke, sőt gyakran összetett igék mint ilyenek fölismerhetetlenekké váltak; más szóval, az árja nyelvek igepraefixumaiknak nagy mértékben átvitt értékeket is szereztek, azokat az eredeti irányjelentésen kívül még más functiók eszközcivé változtatván. Néhány példa világítsa

föl ezt. Lat. *re* (*red*) = skr. *prati* (*prati-dá*, *red-do*) eredeti jelentése „vissza, hátra“ : *red-ire*, *re-spicere*; hát mennyire még világos ezekben : *requirere*, *requiescere*? mennyire a *con-é* (*co-ire*, *convocare*) ezekben : *conspicere*, *condonare*? És vajjon érezi-e a mai német, a leggyöngédebb nyelvérzék mellett, hogy ezen igéi : *bleiben*, *gleich*, *glauben* összetett igék? Pedig gót *leiban* (maradni) és *bi* = *be-leiben*, *b-leiben*, gót. *bi-lifnan* hátra maradni, *bi-laibjan* (a *bi-leiban* causativuma) hátra hagyni; *gleich* e h. *ge-leichen*, gót. *ga-leikôn* (con-similem esse); *glauben* = *ge-lauben* (v. ö. *erlauben*), gót *ga-laubjan*. Mily nehéz a német *ver-es* igékről számot adni (p. o. *verstehen*, *versöhnen*, *versuchen* stb.), pedig etymologicus értéke (gót. *fra*, skr. *pra*) = elé, előre? stb. — Az árja praefixumoknak értékökben nagy átviteles elváltozását, részint pedig elhomályosulását már azon körülményből is lehet sejteni, hogy az árja nyelvek (különösen a görög, szanszkrit, szláv) oly igen hajlandók a praefixumok összehalmozására, vagy úgynevezett verba decomposita képzésére, mely csak úgy történhetik, hogy az első praefixum igéjével együtt szorosan összeforrt igefogalomnak vétetik, mely új irányításnak vettetik alá, s így tovább, a mi annyival inkább történhetik, ha az első összetétel alakilag is fölismerhetetlenné vált p. o. *de-ponere*, tkp. *de-po-sinere*.

Az áltaji nyelvek, vagy a magyar nyelv, mely itt úgyszólván egyedül jő kérdésbe, távolról sem mentek annyira az igekötők értékelváltoztatásában, a mennyire azt az árja nyelvekben tapasztaljuk. Nem csak hogy verba decomposita nincsenek a magyarban, hogy nincs olyan összetett ige, mely a német *bleiben* (= *be-leiben*) módjára igekötőjével a fölismerhetetlenségig összeforrt volna, — de általában csak kevés igekötőnek engedte a magyar nyelv az eredeti egyenes értéktől távozott értéknek fölvételét, s ezen, hogy úgy nevezem, másod fokú értékek koránt sem felelnek meg valami rend szerint az árja nyelvekbeli praefixumok eredeti és másod fokú jelentéseinek, noha ezekkel is néha itt-ott találkozhatnak. Mind ez csak annak a jele, hogy a magyar nyelv még másod fokú igekötésében sem indult árja minták után, hanem saját természetéből fejlesztette ki saját eszejárása szerint. A másod fokú praefixumozás utánozhatása különben is legfelebb árja és árja nyelvek között volna képzelhető, melyek legalább egy eredetű, szorosan egymásnak megfelelő irányadverbiumokkal bírhatnak és az egyszerű igék szorosabb megfelelésével vannak alkotva : de ezek sem tettek ilyesmit, sőt legtöbbször

ször nem is tehették, — hát egész alkatukkal egymástól sokkal távolabb eső nyelvek, mint valamely árja és a magyar, hogy tették volna? Vagy csak nem akarjuk a magyar nyelvtől megtagadni, hogy ő is valamely elemeit átvitelesen fejleszthesse (másod fokú értékre emelhesse), miután az minden nyelvnek közös szabadsága — mert történeti életének szükséges és okvetetlen kifolyása. Ha pedig a magyar nyelv csakugyan néhány összetett igéjét irodalmi úton idegen árja minta után képzette (p. o. *bevenni* várat, a ném. *einnehmen* szerint, a régi *megvenni* várat helyett): ezek ritka esetek, és épen csak azért történhettek, mert az igekötés általában, másod fokú értékkel is, már erősen megvolt a magyarban, mint a nyelv egyik kifejlett sajátysága.

Immáran meg akarom kísértetni egyikét olyan magyar igekötő fejtegetését, melyeknek nem, vagy nem mindenkor tűnik ki eredeti etymologicus irányjelentésök, hogy lássuk, mi úton, a nyelvnek mily eszejárása szerint vehették föl a velök összetett igék azon jelentéseket, a melyekkel tényleg bírnak. Annyival inkább hiszem, hogy ily kísérletre vállalkozni érdemes, mert e részben még korántsem tétetett annyi, hogy nyelvtudományunk itt hiányt ne érezzen.

Azon magyar igekötők, melyek nem láttatják mindenkor egyenes irányhatározó jelentésöket, főleg: *be*, *ki*, *föl*, de különösen *el* és *meg*. A *be* = *belé*, ha egyenes eredeti értékével akar állani, egy valódi „belsőséget“ kíván vagy annak vett tárgyat, a melybe az igecselekvés irányuljon: *bemegy a házba*, *betör a házba*. Ilyen nem létezik a *beföldni*, *bemeszlni* (a *falat*)-féle igéknél s így a *be*-nek nem tűnik ki egyenes értéke, vagy a NSzótár szerint „a fődésre, burkolásra, takarásra vonatkozó igék előtt azon belsőségre vonatkozik, melyet az illető fődél, burok, takaró foglal magában“; — *ki* nem egyenes értékű p. o. ezekben *kielégíteni*, *kioltani*, *kitartani* valakit, *kibékülni*; — *föl* p. o. ebben: *fölpofozni*. De ezeknek mégis csak aránylag kevés igénél nem tűnik ki tisztán eredeti etymologicus értékök; másképen vannak ezek: *el* és *meg*, melyeknek utóbbikát, jelentési értékeinek fejlődésére nézve, most közelebbről akarom vizsgálni.

M e g.

Bátran lehet állítani, hogy a mai magyar nyelvérzék, nyelvtörténeti kutatás nélkül, már nem tudja magának a *meg*-nek jelentését szorosan meghatározni, még kevésbbé eredeti szóértékét érezni.

Tanúság erre a különféle magyarázatok s értelmezések, melyeket újabb nyelvkönyvek róla adtak. Fölhozzunk, tájékozás véget egy-néhányat.

F á b i á n István (Nyelvt. pályam. III, 216.): „Egyébiránt a *meg* igékhez kötve a) az értelem megerősítésére, p. o. *meghalni*, *meggondolni*; b) a cselekvésnek a tárgyra nagyobb kiterjedését jelenti, p. o. *látni*, *meglátni*; c) a dolog végbementét, teljesültét (perfectio-nem), p. o. *tanúlni*: *megtanúlni*, *melegedni*: *megmelegedni*.”

F o g a r a s i (Művelt nagy. nyelvtan. 193. l.) is azt mondja, hogy „Legnehezebb idegenekre nézve a *meg*. Ez a magyarban, ha általános jelentését vizsgáljuk, határozott, teljes állapotot jelent p. o. *érteni* (verstehen) *megérteni* (ganz verst.); *állani* (stehen) *megállani* (feststehen, stehen bleiben); *fogni* (greifen, halten) *megfogni* (festhalten, ergreifen, begreifen); *megtanúlni* (erlernen, wissen); *megmondani* (bestimmt, ausdrücklich sagen), *megírni* (ausdrücklich schreiben) stb.”

R i e d l (Magy. gr. 147.): „Das praefix *meg* hat die m a n n i g f a l t i g s t e n bedeutungen, wird aber insbesondere gebraucht, um die bezeichnung der dauer, die in einer durch das verb ausgedrückten handlung liegt, in die der vollendung umzuwandeln, z. b. *állani* stehen, *megállani* fest stehen, stehen bleiben; *ismerni* kennen, *megismerni* erkennen; *fogni* greifen, halten, *megfogni* fest halten, ergreifen, begreifen; *tanúlni* lernen *megtanúlni* erlernen, wissen; *mondani* sagen, *megmondani* bestimmt, ausdrücklich sagen. stb. Ezen kívül néha meglátszó „futuralbedeutung“-ot tulajdonít neki: „*megírom* ich werde es ihm ausdrücklich schreiben.“ V. ö. MNy. Rendszere 120. l.

N á d a s k a y (Budapesti hírlap 1860. 130-ik szám): „A *meg* szónak csak egy jelentése van, a h a t á r o z o t t s á g, b e v é g z e t t s é g. A *meg* az igének bevégzett jelentést ad.”

M a g a m 1860-ban (MNyelvészet V, 212.) így formuláztam: „a *meg* igeelő általában azt jelenti, hogy az igében kifejezett cselekvés vagy állapot a körülmények egy oly alapijából indul ki, melytől maga (az igebeli cselekvés vagy állapot) új és különböző.” Most másképen vélekedem. — Egyszersmind a *meg* etymonját tárgyaltam ott, hogy t. i. az egy „új“ jelentésü alapszóból indul ki, mely nézetet azóta szintén elvettem.

H u n f a l v y Pál (u. o. 241. l.) csak a *meg* etymonjára nézve jegyzi meg, hogy „a *meg* valóban a *megett*, *megől*, *megé* viszonzyszók

azonosa“; és 245. l. „a *meg*-nek sokféle jelentése nem vezet bennünket többféle *meg*-et hozó törzsre, hanem arról értesít, hogy mint a névmások, úgy a viszonyítók is a legcsekélyebb anyagi eszközzel legtöbbet és szinte ellenkezőt jelentenek.“

Legújabban Schott V. (Altaische studien, II. — Abhandl. der Berliner Ak. d. Wiss.) a *meg* igekötőnket is szóba hozza (167—69. lp.). A mit jelentéséről tart, ezen pontok alá foglalható: a) Általában, mondhatni, *meg* azt jelenti, hogy az ige cselekvése vagy más cselekvésre vagy a maga kezdetére következett vagy még folyvást következik, p. o. környülmetszé, *meg*áldotta s a földre visszatevé (*dann* segnete er es); *meg*állani majd, *stehen bleiben* (nach einer fortbewegung stehen), majd, *stehen bleiben* és *ausdauern*. — b) Lehet, hogy csak a cselekvés negatívja is képzelgetik, mint annak alapja (a melyből kiindúl): *lát*ni, *me*glátⁿi (sehen, nachdem ein nichtsehen vorhergegangen), ansichtig werden, erblicken; *me*gismerni (nachträglich erkennen), *me*gtudⁿi (zum wissen gelangen, erfahren). — c) *meg* gyakran, a mennyiben egyik állapotnak a másik helyébe léptét jelenti, inkább nyomatékos (nachdrücklich), mintsem szükséges: *menteni* — *me*gmenteni erretten, *me*ghalni ersterben. — d) Valamely állapotnak lassankénti beállítását, fejlődését fejezi ki: *me*gszeretni liebgewinnen, *me*gismerni kenne lernen. e) A cselekvésnek nem soká v. azonnal való történetűségét: *me*golvasom ich werde es sofort lesen; *me*gverlek ich schlage dich gleich. — f) Sürgősbíti a parancsoló igealakot: *mond* meg. — g) Valamely cselekvésnek tökéletes végbevitelét vagy annak a tárgyán végig való elterjedését jelenti: *me*golvasni durchlesen, bis zu ende lesen, *me*gjárni bereisen, durchwandern, durchdringen, *me*gégni verbrennen.

Etymonjára nézve Schott a *meg*-et a *meg*-ett stb. töhez sorozza, melynek más áltaji nyelvekben való rokonságát is fejtegeti (a „wörter für hintere gegend“) között.

Mi tehát a *meg* valódi jelentése és milyen eredeti szóértékénél fogva? Azt hallottuk, hogy a cselekvés bevégeztségét jelenti, *meg* az értelem megerősítését, *meg* a megelőzött cselekvéshez való ellentétet, *meg* egyebet, a mi igaz is nem is; ámde, ha azt mondom: „megírtam a levelet“ s ezt így értelmezem: „bevégezten v. bevégezhetőleg írtam“, — megmagyaráztam ugyan az ige értelményét, de még korántsem hizeleghetek magamnak, hogy a *meg* eredeti jelentését és annak tovább fejlődését fejtettem meg. Úgyhiszem, nem ez a módja,

melylyel ezen Proteus-szócskát meg kell fogni, s nem ez a dolognak azon vége, melyen kell és lehet megfogni.

Jól jegyzi meg Hunfalvy (M. Ny. V, 241.), hogy „a legszokottabb és legtökéletesebb magyar igehatározók *be*, *ki*, *föl*, *le*, *el*, *meg*. Hogy az öt első valóságos viszonyítóktól ered, az iránt nem lehet senkinek is kétsége. Vajjon hát a hatodik, *meg* nem volna-e viszonyítónak ivadéka? — Azaz a magyar igekötők általában irányadverbiumok levén, legegyszerűbb azon föltevésből indulni ki, hogy a *meg* is az, és legelőször azon igeket nézni, melyek egyszerű valóságos mozgást jelentenek, vajjon ezekkel összetéve nem nyilvánul-e a *meg*-nek bizonyos irányjelentése? Ilyenek p. o. *menni*, melytől van: *bemenni*, *kimenni*, *fölmenni*, *lemenni*, *alámenni*, *elmenni*; de *megmenni* nem mondatik, tehát nem szolgálhat célunkra ez ige*); *térni* (*betérni*, *kitérni*, *eltérni*, *visszatérni*): *megtérni* umkehrren, zurückkehren, zurückkommen (Ballagi szót.), *megtérőt* fúni (zum rückzuge blasen, Heltainál), *megtérek* revertor (Molnár A.), *megtérés* reditio, reditus, reversio; — *megjűtok* redeo, revertor (M. A.), — *megjűvők* revenio, redeo, revertor (M. A.); ezekhez járúlhat még *megvetni* (contemnere) rejicere (M. A.). — Mind ezekben azt látjuk nyilván, az igének jelentési tartalma úgy áll a *meg*-hez, mint p. o. *kivetek*, *bejűvők*-ben a *ki*, *be*-hez, de nem úgy mint a *megmondani*-ban; azaz ott a *meg* még jelentősebb, anyagiabb, vastagabb — és azért eredetibb értékű is. A megfelelő latin igék mind *re*-vel vannak, mely a tiszta irányjelentését láttatja — a mi szerint a *meg* eredeti irányhatározói jelentésének már elég biztosan ezt ismerhetjük föl (lat. *re*) vissza, (hátra), zurück. S így a *meg* etymonjára nézve is: igazolva volna Hunfalvy és Schott nézete, mely szerint az a *még*, *mög* (*még-ett*, *mög-ött*) tőhez tartozó, s nem nehéz megismerni azt is, hogy régibb alakja, mely a HBeszédben fordul elő, *mige* (*mége*) a megkívántató hova-irányt is kifejezi, minthogy ezt minden bizonynyal *mégé* (*meje*)-nek kell olvasni, mely alakteljességre egészen a *belé* fokán áll, míg *meg* azon *bel* fokára rövidült, mely *belé* és a még jobban rövidült mai *bé* és *be* helyett régi irodalmunkban találkozik (*belment* = bement). Hogy *megé* régebben csakugyan használtatott a mai vissza (zurück) értelmével is, míg most a „hinter (etwas)“ jelentésre van szorítva, erre egy adatot közöltem MNy. VI, 48. Er-

*) Csak Tatrosi másolat. (RME. III, 19.): hogy ne *mennének meg Heródeshez* (*redirent*).

dösi Jánosból; v. ö. RMNyelveml. III, 326. *megé* = retro (menének *megé* = abierunt retro), a mi helyett aztán a bővebb *hát megé*, végre *hátra* lép föl.

Legelső kérdés most, hogy mely *meg*-es igékben lehet még ilyen egyenesen kitűnő értékkel (vissza, zurück, re-) való *meg*-re ráismerni. Ilyen *meg*-es ige van még ma egynéhány, több a régi irodalomban: *megmarad* (ha azt teszi: übrig bleiben, azaz: zurückbleiben; v. ö. RME. III, 327. *megmaradéki* reliquiae; *megmaradu* az gyermek, remansit puer; *megvonni* magát (sich zurückziehen); Margit leg. 25. ő magát *megvonsza* vala a dologtól; Pethő krón.: *megvonja* magát az emberektől; Gaal, mesék III, 127.: azt tüled *meg* nem fogom (= meg nem tagadom, meg nem vonom); Jászay mondja, hogy régi záloglevelekben *megeeszteni* a jószágot = visszacrezteni, v. ö. Molnár A. *megeeszteni* retendo, remitto, relaxo; *meghioni* (*meghívni*) revocare, *meghíhatatlan* irrevocabilis RME. I.; szintén M. A.: *meghívom* beszédemet = recanto; Toldy, a Debr. legendáskönyv szótárában: „*meg* = vissza, számos² igeösszetételekben“ p. o. *megad* visszaad (v. ö. M. A. *megadom* reddo, retribuo; — más ez: *megadom*, a mit kér), *megvisz* visszavisz; Régi m. Passio, kiad. Toldy, 112. l.: mondjad meg nekem és semmiképen *meg* ne tartsad (vissza ne tartsad, ne titkold T.); Görög bölcs. jelesm., kiad. Toldy (Pesti Gábor meséivel együtt): hamar *megkívánja* az szerencse, az melyeket adott (= visszakívánja); M. A. *megéledék* revivisco, *megfizetek* — rependo, retribuo, item: solvo, persolvo (ez utóbbi jelentés az alább tárgyalandó perfectiós); *megforbátlom* retribuo, rependo, retalió (RME. II. is), *meghagyom* relinquo, reservo (v. ö. *megmaradni*), item: jubeo; *meghanyatlani* reclinari, reflecti; *meghajtom* repello, rejicio (a *hajt* = pellit, agit-tól), item: reflecto; *meghozom* reduco, refero; *megkéröm* repeto, reflagito, reposco (v. ö. fent. *megkívánja* a szerencse); *megváltom* redimo, *megváltó* redemptor. — Ezekben is a megfelelő latin *re* egyenes eredeti értékű, és figyelmet érdemel, hogy csak ilyennek, de csak ilyen latin *re*-nek érezték a magyar *meg*-et megfelelőnek a régi magyar litteratorok; mert már azon *re*, mely ismétlést jelent, M. A.-nél külön *ismét* által adatik: *reconduco*: megfogadom *ismét* (conduco — megfogadom), *relego* megolvasom *ismét*, *recognosco* megismerem *ismét*. Ellenben a magyar nem-egyenes értékű *meg*-nek a latinban hol semni praefixum, hol sokféle váltakozva (*ex, de, con* stb.) áll ellenében, nyilvános jeléül, hogy

a magyar litteratorok e részben csupán az élő magyar nyelv szokása szerint megkívántató kifejezést adtak, mely épenséggel nem alakúlhatott a latin mintája után.

Már most azon *meg*-cs igékhez kell fordulnunk, melyekben a *meg*-nek nem ismerzik meg eredeti „vissza, zürück (*megé*)“-féle jelentése; mert *megtanulok* nem lehet = *visszatanulok* vagy *megmondom* = *visszamonodom*. Nem is jöhet kérdés alá, hogy ezekben csak ugyanazon *meg*-gel van dolgunk, mely a *megtéрни* igében „zurück *megé*, lat. *re-*)“ jelentésű, és nem valamely új *meg*-gel, mely magában etymologice is azon jelentések egyikével bír, melyeket a nem eredeti értékű *meg*-nek, természetesen csak értelmezőleg, tulajdonitanak, teszem a „bevégeztség“ jelentését. Mert a *be* is ebben: *beföd* csak azon *be* lehet, mely ebben van: *bemegy* stb. A kérdés már csak az, hogy miképen magyarázódnak meg a *meg*-nek eredeti *megé*-féle értékéből az egyes *meg*-cs igék. Természetesen ezen igéket nem mind egyenként fogjuk magyarázhatni, a mi nem is szükséges; hanem össze fogjuk szedni egyes csoportokba azon igéket, melyek a *meg*-nek némi egyenlő hatását és jelentőségét mutatják, és csak csoportonként magyarázni.

a) Legkiválóbb jelentése a *meg*-nek, melyet valamennyi értelmező elismer (Fábián c. pontja, Fogarasi, Riedl, Nádaskay, Schott g.) a „bevégeztség, perfectio“, p. o. *megtanulni*, *megmondani* stb. — Ennek hogy kifejlődtenek kikutatására, megint legczélszerűbb egy oly igét választanunk, mely egyszerű mozgásra vonatkozik, teszem: *megjárni*. Mondjuk: *megjárni az országot, a világot, egy utat* stb. Az eddigiek szerint ezt a *megjárni*-t ebből kell magyaráznunk: *megé-járni* p. o. az utat. Igaz, ha azt mondom: *megé-térek*, van már a térés cselekvése előtt is képzelhető, hogy úgy mondjam, „mögsőség“, a mely felé vagy melybe a térés irányúlhat, épen úgy a mint a *bemenni* mellett lehet, sőt kell képzelni egy belsőséget, melybe a menés irányúl. Ámde a ki *megjárja* az utat, nem hátra jár, hanem előre, tehát nem is képzelhető már meglévő mögsőség, a melynek a járás irányúljon. E nehézséget nem nehéz eltávolítani, ha ugyan azt nézzük, hol van a *befödni*, *betakarani*-féle igék mellett képzelhető már meglévő belsőség, melybe a fődés, takarás irányúljon? Ez valóban nincsen meg előlegesen, hanem csak maga a fődés, takarás által jö létre utólagosan, úgy hogy p. o. „betakarom a testet“ tulajdonképen a. m. „takarással eszközlöm, hogy *bent* legyen (a már

most létre jött belsőségben, a takaró belsejében). Hasonlóképen ennél: *megjárni* (az útat) még nincs ugyan „mögsőség“ előlegesen, hanem a járás által utólagosan jő létre, és itt nem egyéb mint azon tér, mely az úton haladónak, járónak háta mögött marad. Ez tehát: az útat *megjárni* (*megéjárni*) valóban nem más, mint „az útat *hátmegé járni*“, vagyis „járással eszközölni, hogy az út hátmögött legyen.“ Hogy ez aztán mit jelent, mindenki fogja érteni, ki az igen jellemző német „*einen weg zu rücken*“ szólásra emlékezik: ez is nem más, mint „haladás, járás által az útat hátmegé tenni“, a mi ugyancsak a bevégeztség, perfectio igen szép és találó, nézeti kifejezése. V. ö. még ezt a németet: *er hat das zwanzigste jahr zu rücken* *geleget*. Innét már világosak ezek is: *megtenni* (a munkát; *de*: munkát tenni), azaz: tevéssel „megézni“, hátmegé tenni v. helyezni (eszközölni, hogy hátmögött legyen; v. ö. *betakarni* = takarással „belézni“, eszközölni hogy bent legyen); *cselekedni* lehet bizonyos vég nélkül (jót, rosszat), *de* bevégezt ez: *megcselekszem* én azt; egy szép példa van Gaal, Mesék III, 170. „hogy ha ezt a dohányt holnap reggelig *meg* nem *dohányzod*“ — a dohány, mint a dohányzás tárgya, dohányzás által hátmegé tétetik, a mi csak eredményt és céljának végét ért dohányzásról érthető; Kriza, Vadrózsák 412.: „ha ojan jó fonó léssz, hogy egy hónapra *mind megfonod* (a temhetetlen = tömérdek sok kendert), feleségemnek veszlek.“ Ezen, hogy úgy nevezzük, „perfectiós“ igék sorába tartozik határozottan majdnem a legtöbb *meg*-es ige. Fölhozzuk az analogiák végett ezeket: *megvarrni*, *megolvasni*, *megírni* (nem egészen jó e német fordítás: *ausdrücklich schreiben*, hanem „fertig vagy zu ende schreiben“ — azaz „*die arbeit des schreibens zu rücken*“, *megéírni*: *megírtam* a levelet; vagy egyszerűen: *schreiben* „*megírom* neki, *ich schreibe* v. *werde es ihm schreiben*“; „majd írok neki, *ich werde ihm schreiben*; írok a doktornak, *ispiritust hozzanak* stb. Népdal. Az okát, miért mondatik *írok* és *megírom*, mindjárt alább fogjuk látni); *megmutatni*, *megenni*, *meginni*, *meggondolni*, *megmosni*, *megfőrszteni*, *megsöpri* a betegházat Marg. log., *megtelik*, *megtölteni*, *megégni*, *megaranyozni*, *megostorozni*, *megárkolni*, *megrepedni*, *megmagyarázni*, *megtanulni*, *megtanítani*, *megismerni* stb. stb.

Ezen és hasonló perfectiós igéknél először észre lehet vennünk, hogy a magyar nyelv azokat főleg kitett tárgy szó mellett szereti használni, vagy ilyen mellett kívánja meg leginkább. Ez a *meg*-es

perfectio imént adtuk fejtegetéséből könnyen megérthető. Ugyanis a tárgy kitétele által az igecselekvésnek magától bizonyos vége és határa van vetve képzeletünkben, mely között kell maradnia; a perfectiót kifejező *meg*-es ige meg a maga haladó, s egyszersmind hátmegé-tevő, azaz egyre perfectiót eszközölő cselekvésének határ és végpontot kíván, minthogy csak ez által állhat be a teljes perfectio: e határ és végpont pedig azáltal adatik meg, hogy a tárgyat, mint a cselekvés által elvégzendő, mintegy megjárandó, kiszabott mennyiségű vagy mértékű föladatot kiteszszük. Ez az oka a miért nem mondjuk ezt: „megírok neki“, hacsak ki nem tétetik vagy legalább hozzá nem gondoltatik valamilyen tárgy is (p. o. egy szép historiát), hanem csak ezt: „írok neki“; és a miért „ich schreibe es ihm“ magyarul így van: „megírom neki“, vagy „ich ich sage es ihm“ így „megmondom neki.“ — Észrevételünket igazolja kivált az, hogy több *meg*-es perfectiós ige van, melyek általában csak egyenes objectum (tárgy) mellett használhatnak, még pedig mint egyenes transitív igék, p. o. *megesalni* (valakit), *megszokni* (valamit; de: *szokni* valamihez); *megpökni*, *megnevetni*, *megkaczagni*, *megugatni* valakit (pök, nevet, ugat, kaczag — intrans. igék) stb. azaz: „pökéssel stbivel valakit, megézni“, azaz: pökést, nevetést stbit rajta, mint tárgyon, véghez vinni.“ Így tehát nem oly különös, a mint még MNy. V, 216. találám, hogy némely, másképp benható ige *meg* igekötővel átható lesz, vagy ha már is átható, személyi tárggyal is járhat: *megszállani* (a várost = *obsidere*), *megjárni* (a nagy utat, országot, világot; v. ö. a fentebbi fejtegetést), *megbizni* valakit, *megrakni* valamivel stb. A *megénekelni* sem idegenszerű, s csak oly magyar, mint *megszólni* (a világot, az embereket), *megárkolni*, *megnevetni* (ez már régi használatú = *deridere*). Ilyen tüneményeket tartott alkalmasint szem előtt Riedl is, ezt írván (Magy. gr. 147.): „Eine der wichtigsten functionen der praefixe liegt auch darin, dass sie ursprünglich intransitive verba in transitive verwandeln“ — a mit azonban mégsem tarthatunk az igekötők valamilyen nagy fontos funkciójának, hanem csak egy magától eléálló mellék-tüneménynek, mely nem is egyaránt illet minden igekötőt. Hiszen vannak intransitív *meg*-es perfectiós igék is, p. o. *megégni*, *meghalni*, *megesküdni*, *meghasadni*, *megrepedni*, *megmaradni* (verharren), *megteelik* stb. (nem számítva a *megharagudni*, *meggörbedni*, *megjavulni*-féleket, melyek talán még némi más jelentés-módosítást fejeznek ki,

mint csupa perfectiót s azért alább lesznek említve). Hogy fogja föl a nyelv ezen intransitív igéket, melyek mellé nem rakhat a perfectiót meghatározó tárgyat? Véleményem szerint, akkor, az intransitív igének nem levén külső tárgya, melyre hathatna s melyen mintegy végbemehessen, saját magában megy végbe a cselekvés, azaz saját magának egyszersmind tárgya is, meghatározva a subjectum dimenziói által. E szerint p. o. a *megégni* igének, mely égő fáról mondható („a fa megég”), tárgya azon égés, a melynek képzeletünkben a fa dimenziói által bizonyos határ van vetve, azaz: annyi égés, a mennyit egy bizonyos fa éghet, a melyről szó van, vagy egyszóval: a fa égése; így „a fa (a ház, a falu stb.) *megég* = a fa (stb.) *megézi*” égését, azaz: végbeviszi égését”; *meghal* = halálát végzi, a mi különösen a *haldoklik*-tól különbözik (párja: *megboldogult*, euphemistic); *megesküdni* mellett tessék emlékezni erre a németre: „einen *schwur* v. *eid* *ablegen*” stb.

A perfectiós *meg*-es igék perfectióssága azonban mai nyelvértesünk szerint gyakran némi hozzájáruló módosulással mutatkozik. Ilyennek lehet venni a cselekvés határozottságát, nyomatékosságát, melyet a *meg* értelmezőji említenek (l. fent. 176. l.) p. o. ezekben: *megmondani*, *megverni*, *megölni*, *megtartani* (erhalten), *meglátni*, *megígérni*, *megszegni*, *megfosztani* stb. Talán inkább eredményességnek mondhatjuk, a mit itt a *meg*-es ige jelentésében észreveszünk, az merülvén föl t. i. képzeletünkben, a mi a végbement cselekvés következése, eredménye. Ugyanis p. o. *embert ölni* csak magát a cselekvés képzeletét ébreszti bennünk; de ennél: *megölni valakit*, az is lebeg föl képzeletünkben, hogy aztán *meg* van halva; *megfosztani* — hogy aztán csakugyan nincs rajta, a mitől megfosztották; *mondj* valamit, — ellenben: *meg* ne *mondd* (mert aztán tudják is); *megvenni* (hogy aztán már a vevő lesz), *megvette* a várat (nem: *bevette*, mai hibás szokás szerint); *megadom* az árát, a mivel tartozom (hogy aztán a másé lesz), *megadom* magamat (ergebe mich — másnak kezébe, hatalmába). — Ezek azonban csak mellékértelmek, melyek az igében kifejezett egyszerű perfectio alapértelméhez csatlakoznak, s ezt igaz néha kissé háttérbe is szoríthatják; még pedig azért csatlakoznak hozzá, mert a perfectiós igecslekvésnek határozottan kell képzelnünk a végét és berekesztő határát, a mi egyszerű igéknél nem történik: e határ pedig természet szerint a reá beálló állapot (az eredmény) kezdete által is képeztetik, s azért ez is fölmerül

képzeletünkben, a közel érintkezés miatt. Különösen oly igéknél fogjuk némileg előnyomólag az eredményesség (nyomatékosság) jelentését tapasztalni, melyek fogalmoknál fogva nem valamely hosszabb tartam képzeletét ébresztik, hanem akár egy perczen végbemehető cselekvést jelentenek, p. o. *megüti* a guta, a mennykő *üsse meg* stb.

Eddig a *meg* = *megé* irányadverbiumnak az igeperfectiósitás eszközévé válhatását fejtegetvén, korántsem akarjuk akár magunkkal akár mással elhitetni, hogy a magyar nyelv minden egyes ily perfectióis igén, melyet eddigelé képzett, ismételte az említett jelentésfejlesztési processust, vagyis minden egyes igén a *meg*-nek etymologicus értékét (= *megé*) érezvén és tudván, azt újra *meg* újra perfectiósitó eszközzé változtatta. Ellenkezőt tapasztalunk a nyelvek értelmi fejlődésében és kénytelenek vagyunk itt is a magyar nyelvről hinni. Tudhatjuk, hogy már régen kellett bírnia a *meg*-nek perfectiósitó értékkel: az egy *meg*-es ige, mely a HBeszédben fordul elő, már perfectióis ige (migészokosztja). Mihelyest a nyelvben valamely szó, eredeti jelentési hatásán fölül még új hatásra is alkalmas lett és ezen alkalmas volta csak néhány esetben is tapasztaltatott, már öntudatlanul is használja a nyelv, a mikor kell ezen új hatás, nem kérdezvén többé, hogy miért alkalmas arra a szó; sőt gyakran olyannyira *meg* is feledkezik arról, hogy akartva sem tudná megmondani, — a mint a mai magyar nyelvtudat nem tudja a *meg*-re nézve. Mert senki sem fogja hinni, hogy egy mai „*megsüvikszolni*“ tökéletesen jó magyar perfectióis ige a *meg*-nek etymologicus és nyelvtörténeti megértésével készült volna; de készült a *meg*-nek mire alkalmasságának érzetével, mely megint csak annyi *meg* annyi régibb keltű *meg*-es ige hasonneműségéből indul ki és veszi táplálékát. De a nyelvésznek *meg* kell és szabad fejtegetni az analogia szerint készült esetet is, mintha az első volna, melyet a nyelv ilyenneműt eléállított.

b) Vannak a *meg*-es igék között olyanok is, melyeken az igekötői határozás, úgy látszik, a cselekvés beállítására vagy annak megelőző különböző állapotól való ellentétes elválására vonatkozik. Ilyenek volnának: *megszeretni* (liebgewinnen, adamare MA.), *megkedvelleni*, *megállani* (stehen bleiben), *megszabadítani*, *megbetegedni*, *megnöni*, *megpirítani*, *megdühösödni*, *megharagudni*, *megindulni*, *megeredni*, *meggyógyulni*, *meggyógyulni* (wieder gesund werden), *megtudni* (erfahren, zu wissen bekommen), *megakadni* (stecken bleiben), *megakasztani*, *megijedni*, *megijeszteni*; *megfutamni*, *megfutamítani*, *meg-*

szala-lni, megszólalni, megkondulni és hasonlók. — Nézzük, mennyiben van itt a *meg*-nek lényegesen új functiója. Világos és határozott példa : *megharagudni* (zornig werden, erzürnen, in zorn geraten) — *haragudni* (zürnen, in zorn sein ; *haragszom* rád). A *haragudni*, mint valamely állapotban bentlevést jelentő, úgyszólván nyugvási fogalmú ige ; *megharagudni*, mint állapotba jutást jelentő, mozgási fogalmú. A *meg* tehát azt okozta volna, hogy nyugvási igéből mozgási ige váljék. Vajjon foly-e ez az eredeti helyirányi vagy az eddig fejtegetett perfectiósió jelentéséből? Valóban, ha a *megharagudni*-t mint perfectiósió igét így magyarázzuk : *megé-haragudni* = haragvását megézni, zürücklegen, — magától következik, hogy itt a nyugvási igefogalom mozgásba hozatik, hiszen a *meg* = *megé* is mozgási igefogalmat kívánó irányhatározó. S csakugyan a *megharagudni* nem is egyéb perfectiósió igénél, melynek szorosabb jelentéséhez az állapotba belejutás csak másodrendüleg csatlakozott; mert lehet helylyel-közzel csak tiszta perfectiósió igének venni, s a megfelelő causativumban főleg csak ez a jelentés van *meg* (ne *haragíts* vagy ne *haragíts meg*, mint eredményes perfectiósió ige). Ezen : *meggyógyulni*, kétfélet érthet a mai nyelvtudat : wieder gesund werden és vollständig gesund werden. Ez utóbbi jelentés (a tiszta perfectiósió) eredetibb ; amaz, mely egy előbbi állapottól való különválás mellékjelentését foglalja magában, az által ered, hogy a *meg* által a gyógyulás cselekvésének már valóban végbemenése emeltetik ki. Fölfogásunk helyessége már abból is tűnhetik ki, hogy a múlt időben (*meggyógyúlt*) csak perfectiósió ige jelentése van *meg*. *Meggyógyítani* is tiszta perfectiósió. Az idegen nyelvbeli fordítás igaz hogy a szónak nyelvszokási értelem-értékét visszaadhatja, de nem határozhatja meg mindenkor, hogy magában a szóban mi van valóban kifejezve s mi értetik hozzá, a mi nincs kifejezve, azaz nincs egy külön szórész által, mint arra alkalmas eszköz által (mert mind a kettő : az, a mi ki van fejezve és a mi hozzá van értve, teszi a szónak egész értelemértékét); sőt meglehet, hogy az idegen nyelv valamit kifejez, a mit p. o. a magyar csak hozzáért, és megint a magyar is kifejez, a mit hozzáért az idegen nyelv. Így itt a *wieder* (gesund werden) nincs kifejezve *meggyógyulni*-ban, de hozzá gondolható ; de a német sem fejezi ki a wieder gesund werden-ben a perfectiósiót, mely a magyar *meg* (gyógyulni)-ban van (= vollständig gesund werden) stb. Azért is hibás volt az efféle *meg*-es igék magyarázata, melyet MNy. V, 213. 214. kísértettem meg ; mert egy mel-

lékmomentumból indult vala ki, s így nem vala képes kielégítő megfejtést nyújtani ott, hol kizárólagosabban és tisztán lép föl a főmomentum (a perfectio). — A *meg* és *ül*, *ül* képzőjü igék (*megszéptül, megújúl, megjavúl, megrosszabbúl* stb.) most már eléggé világosak, kivált miután többek a perfectiót igen tisztán elétűntetik (p. o. *megbolondúlok* ich werde ganz närrisch); hasonlóképen a több valamivélevési, válási igék (*ad, ed, od[ik], ed[ik], l[ik]* képzőkkel): *megbetegedni, megdagadni, megrészegedni* (perfectiós), *megdühösölni, megáradni, megbotlik, megoszlik, megbomlik*; *megszaladni* (igen szép perfectiós ige *megszalasztani*), *megnöni* (*megnőtt* korában — perfectiós, eredményes). — A cselekvés beállításának mellékmomentuma talán leginkább kitűnik a *meg*-es *-dúl, -dül*-féle igéknél: *megkondúl, megindúl, meggpendül* stb. Ez csak azért van, mert az egyszerű igében is, saját képző által (*dúl, dül*) a kezdés, beállítás fogalma nagyon ki van emelve; egy része még verbum momentancum is, melynek fogalmában a cselekvés kezdete és vége mintegy egybefoly. De azért ezek között is van tisztán felismerhető perfectiós ige: *megindúl* (az én beszédemen), *megrendült* a föld, *megfájdúlt* fejem; ne igyál sokat, *meggajdúlsz* tőle (v. ö. *megrészegedni*). Maga a *kezdeni* ige is lehet *meg*-es: *megkezdeni* valamit (ugyancsak hozzáfogni; perfectiós); *megkezdik* (úgy kezdik, hogy azután foly is); *megszűnik, megszünt* (perfectiós, eredményes: úgy szűnik, hogy már azután nincs többé).

Még egykét idetartozó ígéről kell valamit mondani: *megtudni* valamit; *tudni* transitiv ugyan, de nyugvási fogalmú ige, mely a *megtudni*-ban mozgásivá vált. Ez pedig csak a perfectiósítás következése (v. ö. fent *megharagudni*); — *megszeretni, megkedveleni*, az előbbihez hasonló eset: *szeretni* = lieb haben, szeretettel lenni, szintén nyugvási ige, mely mozgásivá válik p. o. ebben is: *belészeretni* valakibe; — *megállani* (stehen bleiben); *állani* nyugvási ige, mely más határozókkal is mozgásivá lesz: *odábbáll, eléáll, kiáll* az erkélyre stb.; *megáll* perfectiós és ha egyszermind momentaneum, rögtön a megelőző állapot képzelete, mint mellékmomentum tűnik elé; de tiszta perfectiós ám, mihelyt nem értetik momentaneumnak: *megáll* a helyén, *megállja* az ellenséget, *megállja* rajta bosszuját. — *Meglelni* Ballagi szótára szerint: 1) vorhanden sein, existiren; *megleszek* én nélküle is; *megvan* valahogy (bringt sich durch). A magyarázó alapjelentés itt ez: „megézni a lételt = das sein zurücklegen, végbevenni“, v. ö. *megélni*. 2) geschehen: *meg* kell lennie; — das

werden zurücklegen, perfectiós ige mint *megtörténni*; v. ö. ezt is: *meglett* ember, egybetartva evvel: *megnőtt* korbeli. Ide való a 3) is: auf die welt kommen. — 4) *megvan* es ist gefunden; „*megvan*“ az, a miről előbb azt lehet vala mondani, hogy „*oda van*“, azaz a *van* nyugvási ige praesense egy mozgási ige perfectumával ér föl = „*oda ment, oda lett*“; így *megvan* (*megé van*) = megkerült, megjött, megélt, a *meg* eredeti irányértékével. 5) *megvan* = kész (ist zurückgelegt); hála istennek, *megvan* végre a nagy munka (perfectiós = hátmögött van, *meg van téve*; a *van* egy tevési ige múltjának értékével).

c) A Magy. Ny. Rendszere 120. szerint „némely igekötők sokszor a jelenidejű igékbe a jövő idő értelmét oltják: *mondom* (dico), *megmondom* (dicam), *eljövök* (veniam).“ Riedl, Magy. gr. 147. „nicht selten drücken aber die praefixe auch die beziehung der künftigen zeit aus.“ Hogy ez nem az igekötők valóságos functiója, már abból kitűnik, hogy akárhányszor ily praesensek nem is futurum értelműek (derék ember: *megmondja*, úgy a hogy érzi); másodszer az, a mit az igekötő, p. o. *meg*, valóban kifejez, csak nem lehet más ebben: *megmondom*, mint ebben: *megmondtam*; végre tudva van, hogy akárhány egyszerű igének praesense is a magyarban futurumi értelemmel járhat: „úgy a földhöz *sujtlak*, hogy apád sem tud felszedni“; „ma lepedőbe *visznek* haza (Krizsa, Vadrózsák 361.)“, s akár a *mondani* praesense is: „várjatok, *mondok* valami jót.“ stb.

Úgyhiszem, itt eléterjesztett fejtegetésemnek legalább az az eredménye van, hogy a *meg* igekötő „sokféle“ jelentéseit, nagyon egyszerű alagra vezettem vissza, a melytől azok szintoly egyszerű és természetes jelentésfejlődéssel erednek. A *meg* (= *megé*) vagy egyenes eredeti irányjelentését tartja *meg* (= vissza, zurück, lat. *re-*), vagy a perfectiósítás eszközévé válik (= hátmegé, értve a cselekvés „zurücklegung“-ját). A mi ezenkívül *meg*-es igékben még mutatkozik jelentési momentum, az a perfectióból vagy egyenesen folyó, vagy hozzá csatlakozó mellékmomentum.

Szándékom legközelebb *el* igekötőnket is hasonló tárgyalás alá venni, a mikor annak a *meg*-gel némelykori találkozását is meg fogom magyarázhatni.

Utólagosan még a fentebb a 180. lapon tett észvételre térve vissza, hogy a „perfectiósító“ *meg* eredetére mégsem lehet más, mint az egyenes irányhatározó *meg* (= *megé*, vissza), — mégsem lehet

figyelem nélkül hagyni, hogy az ellenkezőt több tekintélyes nyelvész tartotta és talán most is tartja. Így a NSzótár az „*eg*“-ről, mint az *egész* szónak elvont gyökéről azt írja, hogy „rokon *égy* vagy *meg* szókkal; *meg* is tájdivatosan, p. o. a göcseji nyelvjárásban *eg*.“ Ez lényegesen egyező Jászay nézetével (RME. III, 277.), hogy „*el* ige-határozó *egy* eredetű a *meg*, vagy mint a hon némely tájékain még ma is ejtik, *eg* ige-határozóval, sőt úgylátszik az *eg*-ből lesz a *meg*, az *eg-ész*, az *egy*, s *egy*-ből az *el*, honnan *elő* és *elv*.“ E szerint nem tekintve most az *egy* és *el*-nek ezen *eg*-gel való állított rokonságát, a perfectiós *meg* (p. o. *megírni*) nem volna ugyanaz etymologicus eredet szerint, a mi a nem perfectiós (p. o. *megtérsni*), hanem az *eg-ész*-beli *eg* gyök azonos; főtámasza e nézetnek az, hogy göcsejiesen *meg* helyett *eg* van. El is volna fogadható e nézet, ha először általában csak perfectiós *meg*-es ige volna, a mikor könnyen volna képzelhető egy *eg-ész*et jelentésű szónak perfectiósító ige-határozóvá válása (v. ö. a német *voll*-t ilyenekben: *vollenden*, *vollführen*, *vollbringen*); *meg* másodszer, ha a göcseji tájnyelv épen csak a perfectiós *meg*-es igéket ejtené *eg*-gel, és nem a többit is, melyekben a *meg* nem bír bevégeztség jelentésével. Ámde amaz is emez is másképen van, a mire nézve csak arra kell figyeltetnem, hogy a göcseji tájnyelvben a *még* = *megint*, mely tagadhatatlanul a *meg-é*-vel egy gyökű, szintén elvesztheti kezdő *m*-jét, ebben *esseg* v. *eseg* = *és még*, *esmég* et iterum (l. Vass J. a MNyelv.-ben, V, 88.). Ebből biztosan lehet következtetni, hogy a göcseji nyelv, ha ugyan elhagyja a *meg m*-ét, azt a *megtérsni*, *megvetni*-féle igékben is elhagyja. És még úgy látszik, nem is hagyja el következetesen; legalább Vass úr közlésében (MNyelv. V.) elégszer göcseji *meg*-es (nem *eg*-es) ige is találkozik, p. o. a 159. lapon való nyelvmutatványban: *meghuót*, *megimádlok*, *megöszik* stb. vagy a 140. l. a példák között: *megtudnáják* stb. Így nem igen nézhetjük másnak a göcseji *eg*-et (*eg-lát*), mint a közmagyar *meg még meg* sem állapotott elkopott tájnyelvi másának, s ezt sehogysen tudnók eredetrokonságba helyezni az *eg-ész* szóval, melynek a magyar nyelv soha sem ismerte valamely elenyészett kezdő *m*-ét; pedig azt sem hihetjük, se analogiával nem támogathatjuk, hogy a magyar nyelv valamely gyökszavát eleibe tett *m*-mel toldaná meg. — Hogy a *meg* (= *megé*) kezdő *m*-je ugyancsak eredeti, kitűnik annak áltaji rokonságából is, melyet alább az „Apróságok“ 6. számában ismertetünk.